

Szabó Ferenc SJ

RATZINGER PÁPA ÉLETE ÉS MŰVE

Széljegyzetek Lukács László monográfiájához

Lukács László piarista teológus, a *Vigilia* főszerkesztője Joseph Ratzinger – XVI. Benedek pápa életművét összegző, most megjelent monográfiáját¹ az emeritus pápa személyesen ajánlja: „...azt kívánom: olvassák örömmel; mindenekelőtt pedig azt remélem, hogy közben láthatóvá válik előttünk katolikus hitünk igazsága és szépsége, amelynek szolgálatát életfeladatomnak tekintem.”

A Szerző Ratzinger pápa eredeti és részben magyarul is megjelent műveire, valamint róla szóló, főleg német és angol irodalomra hivatkozva² hiteles képet rajzol a teológus pápáról. A II. Vatikáni zsinat döntő fordulatot hozó egyházi eseményének háttérében vázolja Joseph Ratzinger *életútját* (I. rész), ismerteti *pápai szolgálatának* főbb mozzanatait, küzdelmeit és enciklikáit (II. rész), majd a „*Teológiai súlypontok*” *teológiáját* elemzi (III. rész) a zsinati recepció és az egyházi kontesztálás összefüggésében. „Egyike volt a kor kiemelkedő teológusainak – félévszázados tudományos munkálkodása önmagában is előkelő helyet biztosít számára kora tudományos életében. Emellett azonban megadatott számára, hogy egészen fiatalon tevékenyen részt vállaljon a II. Vatikáni Zsinat munkájában, a legkiválóbb hittudósok társaságában. II. János Pál pápa néhány évvel megválasztása után kinevezte a Hittani Kongregáció prefektusának, s így negyedszázadon keresztül talán legbizalmasabb munkatársa lehetett. Figyelemmel kísérte az Egyház életének, hitének alakulását, őrködött azon, hogy az Egyház kétezzer éves hithagyománya a zsinat szellemében megújulva bontakozhasson ki.” (7–8)

Miután jelezte könyve szerkezetét (három részét), Szerzőnk ezt írja az *Elöljáróban*: „Remélni lehet, hogy életének és művének fényében kirajzolódik az ő igazi nagysága, amely a látszólagos rejtettség mögött meghúzódik. Szerény köszönet ez mindazért, amit ő egy hosszú élet hűséges szolgálatával tett az Igazság szolgálatában, amelynek munkatársául szegődött.” (8)

Nem volt könnyű Lukács László vállalkozása: *ez az összegzés még az emeritus pápa életében készült*, amikor teljes életművének mérlege még nem állítható fel.³

Széljegyzeteimben érzékeltetem, hogy a Szerzőnek jórészt sikerült helyreigazítani a Ratzinger bíboros, majd a Benedek pápa elleni eltúlzott kritikákat, amelyekkel a nehéz „zsinati recepció” idején, az Egyházban egyre erősödő tekintélyi válság és

¹ Lukács László: *Az igazság munkatársa. Joseph Ratzinger – XVI. Benedek élete és műve*. Szent István Társulat, Budapest, 2016. (511 oldal; 3600 Ft.) Lukács László könyvére a szövegben az oldalszámok megadásával hivatkozom.

² Rövidítések, illetve bibliográfia: 493–505.

³ J. Ratzinger 16 kötetre tervezett *Összes Műveinek* (OPERA OMNIA) kiadása folyamatban van: <http://www.fondazioneratzinger.va/content/fondazioneratzinger/it/joseph-ratzinger/opera-omnia.html>

terjedő szekularizáció évtizedeiben illették.⁴ Látjuk majd, hogy olyan haladó zsinati teológusok is, mint például Yves Congar OP és Henri de Lubac SJ „konzervatívok” lettek az újítók szemében.⁵

Ratzinger pápa az ellentmondások keresztútjában

Yves Congar domonkos teológus, akinek fontos szerepe volt a zsinati egyháztan előkészítésében, majd a zsinati munkákban, 1969-ben – az 1968-as tekintélyi válság kirobbanása után – már ezt írta: „Az Egyház a viharok közepette (*au milieu des orages*) néz szembe ma jövőjével”. Congar akkor korunk civilizációs válságából eredeztette a belső egyházi válságot, pontosabban a feltörő lázongásban (gondoljunk az 1968-as diáklázadásokra, illetve VI. Pál *Humanae vitae* kezdetű enciklikájának visszhangjára) a tekintély válságának kirobbanását látta. Ezért a tekintély és a közös felelősség helyes értelmét magyarázta tradicionalistáknak és haladóknak. 1970-ben jelent meg Hans Küngnek, a kontesztálók hangadójának *Unfehlbar?* (Tévedhetetlen?) című könyve, a pápaság, a pápai tévedhetetlenség kemény kritikája, amely nagy vitát váltott ki. Egy évtized után a fokozódó kontesztálás egyik kifejezése volt az 1989. január 25-én közzétett ún. „Kölni nyilatkozat”, amelyet 163 nyugatnémet, svájci, osztrák, luxemburgi és holland teológusok írt alá. Ezek a Római Kúria (a pápa és a kongregációk) működését (püspökök kinevezését, nunciusok szerepét), továbbá azt a gyakorlatot bírálták, hogy a Hittani Kongregáció következetesen visszavonja, vagy megtagadja a kánoni megbízatást olyan teológiai tanároktól, akik a hit és erkölcs kérdéseiben nem mindenben igazodnak a „római” teológiához. (Ismeretes, hogy ez történt Küng tübingeni professzorral is.) A teológusok erősen bírálták a születésszabályozásról szóló pápai enciklikát, a *Humanae vitae* tanítását.⁶ A nyilatkozat továbbgyűrűzött: francia és francia nyelvű belga és svájci teológusok (157-en) levelet intéztek Ratzinger bíboroshoz, aki 1981-től a Hittani Kongregáció prefektusa lett, és szolidaritást vállaltak a „Kölni nyilatkozat”-ot aláíró teológuskollégákkal.

A teológusok *részben jogos követeléseire* igyekezett választ adni II. János Pál prefektus bíborosa, aki a zsinaton – Frings bíboros szakteológusaként – feltűnést keltett nyitott nézeteivel, a Szent Officium módszereinek bírálatával. A Római Kúria, a római centralizmus elleni kritikák tehát részben jogosak voltak. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy *napjainkba Ferenc pápának* kell teljesebben megvalósítania a zsinat által kívánt reformokat. De volt sok olyan túlzás és igazságtalan vád is, amely Ratzinger pápát jogtalanul érte, hiszen ő maga is Wojtyła pápa tekintélye alatt tevékenykedett.

⁴ Vö. a Vatikáni Rádióban elhangzott sorozatomat: *Ratzinger pápa és a II. Vatikáni zsinat*. XVI. Benedek az ellentmondások keresztútjában: <http://www.tavlatok.hu/net/cikk002.htm>

⁵ Erről bővebben: Szabó Ferenc SJ: „Krisztus fénye”. *Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe*. JTMR, Bp., 2014. Főleg: X. Függelék: „Joseph Ratzinger, H. deLubac és Hans Küng”, 455–466.

⁶ Erről bővebben Szabó Ferenc SJ: *Házasság és család Krisztus fényében*. Jezsuita Kiadó, Bp., 2015. 88–104. Ez az utalásom is jelzi recenzióm aktualitását.

Vajon Joseph Ratzinger az a „reakciós”, „restaurátor”-teológus, „főinkvizítor” vagy „páncélbíboros” lenne, akit így titulált a liberális vagy baloldali média, sőt az egyházon belül is néhány magát kereszténynek tartó, nem éppen az egyházat építő újságíró? A vádat megismételték pápává választásakor, később pedig a szerencsétlen Williamson-ügy⁷ kapcsán is.⁸

A zsinat utáni belső egyházi válságról Ratzingeréhez hasonló véleménye volt a haladó svájci teológusnak, Hans Urs von Balthasarnak, aki 1974-ben mélyrehatóan elemezte a „Róma-ellenes komplexust” (*Der antirömische Affekt*). Ez ugyan Luther óta mindig létezett, de főleg kívülről érte az Egyházat, a II. Vatikáni zsinat után viszont *belülről* kezdte bomlasztani a hívők közösségét. Előítélettel szemlélte mindazt, ami a „maradi” római központból, a „római teológiától” jött, mert Róma elmaradt az újabb teológiai és a szociológiai kutatások mögött.⁹

Az egyoldalú, túlzó progresszisták csak az *intézmény-egyház*at tekintik, és mellőzik Krisztus Egyháza *isteni arculatát*, azt, hogy az emberi gyengeségek és bűnök ellenére a hívők közösségét (*communio*) a feltámadt Krisztus Lelke élte. A zsinat rávilágított Krisztus Egyházának e kettős arculatára: ez az Egyház szent, mert a Szentlélek élte, és szenteket szül; ugyanakkor a Test tagjai bűnösök, ezért állandóan megtisztulásra és reformra szorul: a bűnbánat útját járja az örök Haza felé vándorolva. (*Lumen gentium* 8.)¹⁰

Lukács László könyvének fontos III/3. fejezetében (*Az Egyház – kommunió*) alaposan kifejti Ratzinger egyháztanának (igazában a keresztény Hagyománynak és a II. Vatikáni zsinatnak) központi szemléletét. Megmutatja, hogy „elsősorban Henri de Lubac és Walter Kasper kutatásait, illetve az 1985-ös püspöki szinódus ajánlásait folytatva” jutott el kommunió ekkleziológiájához. Ebben a távlatban szemlélte az Eucharisztia szerepét az Egyház életében. (322)

A liturgia teológiájával külön fejezetben (III/4) foglalkozik. Itt kitér a liturgia reformjának téves értelmezéseire és a liturgia lényegét eltorzító gyakorlatokra, a csoportliturgiák elburjánzására. (346–351) Egyébként részben a zsinati liturgikus reform helyes értelmezése és védelme vezette Ratzinger pápát a tradicionalista Pius Testvériséggel folytatott nehéz, sikertelen párbeszédbe. (II/3)

⁷ Lásd *Távlatok* 2009/2, 84.

⁸ Lukács László monográfiájában igyekszik tisztázni „a Zsinat védelmében” – a Williamson-ügy kapcsán is – Ratzinger álláspontját a Pius Testvériséggel és a zsidósággal kapcsolatban. (II/3; és még látogatás Auschwitzban és a szentföldi zarándoklat – 143 és 159)

⁹ Hangsúlyozom: a „római teológia” elleni kritikákban volt részgazság is: ezt jól mutatják a XII. Pius alatt az ún. „új teológia” körüli viták (*Humani generis* körlevél, 1950), a hagyományhoz hű, de a történeti fejlődést igenlő H. de Lubac vagy Y. Congar elítélése. Később azonban – a zsinati viták alatt és a következő fél évszázad során napjainkig – egyre világosabbá vált az egyházfegyelmi és teológiai szélsőségek (Lefebvre – Küng) kiéleződése. Erre rávilágítottam Lubac-monográfiám után a házasság–család témájával foglalkozó szinódusi viták (morálteológiai kérdések) ismertetésével: *Házasság és család Krisztus fényében*. Jezsuita Kiadó, Bp., 2015.

¹⁰ Erről bővebben lásd a Vatikáni Rádióban elhangzott sorozatomat:

http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/Krisztus_megujulo_egyhaza.pdf

A bírálható és reformálható struktúra, a merev jogrend, a központosított hierarchikus szerkezet mélyén, az árnyak és a bűnök ellenére a hívő közösségekben az isteni élet bontakozik ki. Az elmúlt évtizedek kemény és keserű kritikában tehát az volt az új, hogy az Egyházon *belülről* jöttek a támadások progresszista és konzervatív köröktől egyaránt. Bár aránytalanul súlyosabb a progresszív teológusok (Küng tábora), mint a zsinatellenes tradicionalista csoport (Marcel Lefebvre társasága) támadása. A bíboros prefektus, majd pedig mint XVI. Benedek pápa a két szélsőség között igyekezett a középúton haladni.

Itt megjegyzem: egyes haladó szellemű kritikusok szemére vetették Ratzinger pápának, hogy engedékenyebb lett a zsinatellenes tradicionalisták elhajlásaival szemben, mint például a haladó teológusok nézeteinek megítélésében. Példaként hozták fel egyes felszabadítási teológusok esetét. Lukács László bőven kifejti (III/6) e teológia kialakulását, veszélyeit, majd a viták elcsitulását.

Viszont nekem úgy tűnik, hogy Lukács László aránytalanul több teret szentel Lefebvre-nek és Pius Testvériségének, mint volt professzortársa és kemény kritikusa, Hans Küng nézetei cáfolatának. Pedig jelentősek voltak az 1970-es években a *Küng körüli viták*, amelyekbe J. Ratzinger is bekapcsolódott több jeles teológussal együtt.¹¹

Miután Ratzinger bíboros pápa lett, H. Küng felújította kritikáit. H. Küng, miként barátja, Hermann Häring (*Im Namen des Herrn*) a konzervatívok táborába sorolták a pápát. Häring könyvéhez Küng írt előszót, ő maga pedig *Visszaemlékezései (Erinnerungen)* két vaskos kötetében gyakran konfrontálja álláspontját Ratzingerével, és legtöbbször keményen bírálja volt tübingeni kollégáját.¹²

Néhány fontosabb kritika Ratzinger bíboros és XVI. Benedek pápa ellen

Lukács László röviden kitér a Hittani Kongregáció prefektusának vitatott döntéseire, nyilatkozataira. (51–58) Hosszabban foglalkozik (III/6) a felszabadítási teológia körüli döntésekkel. A vitatott nyilatkozatok közül kiemelkedik a *Dominus*

¹¹ Ezekről lásd a *Mérlegben* közölt szemléimet (1972/2; 1977/1), újraközölve Szabó Ferenc: *Jézus Krisztus megközelítése*. Róma, 1978, 239–272. – Bulányi György piarista volt nálunk Küng szócsöve; lásd erről *Távlatok* 26, 1995. Karácsonyi szám. Beszélgetésem András Imre SJ-vel. „Számomra korábban is világos volt, hogy P. Bulányi a *Concilium* című folyóiratból, az ott publikáló haladó teológusoktól vett át nézeteket. Ezt a tényt ő maga is megerősítette a Hans Küng 65. születésnapjára kiadott *Festschriftben* (Piper, 1993, 757–775.). Egyébként ezt személyes beszélgetésünkben elmondtam Gyurka bá'-nak, akit annak idején Rómában megvédtem Lékai bíborossal szemben. A Bulányi-ügyről bővebben lásd Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelebbről. Az Ostpolitik színe és visszája*. JTMR–L'Harmattan, Bp., 2012, 238–242.

¹² Hermann Häring: *Im Namen des Herrn. Wobin der Papst die Kirche führt*. Günterthloher Verlagshaus, München, 2009. (H. Küng előszavával.) – Hans Küng: *Erkämpfte Freiheit. Erinnerungen I*, Piper, München, 2002. Uő: *Umschrittene Wahrheit. Erinnerungen II*. Piper, München, 2007.

Jesus kezdetű,¹³ amely nagy ellenérzést váltott ki főleg ökumenikus körökben, de a vallások közötti párbeszéd híveinél is.¹⁴ Haladó körökben általános vélemény volt, hogy a dokumentum egyoldalúan és szűkítően értelmezi a II. Vatikáni zsinat egyháztanát és a vallásokkal folytatandó párbeszédet. 2000. szeptember 22-én 53 belga teológus tiltakozó memorandumot írt alá. Még W. Kasper bíboros teológus, az Egységtitkárság akkori titkára is megállapította: „jobban, érthetőbben és barátságosabban lehetett volna fogalmazni”. (53)

Erős kritikát, a muszlimok részéről felháborodást váltott ki Benedek pápa 2006-os bajorországi látogatása során a *regensburgi* egyetemen mondott beszédének egy kiemelt részlete. (144–153) II. Paleologosz Manuel bizánci császár 1391-ben egy művelt perzsával folytatott beszélgetést a kereszténységről és az iszlámról és a kettő igazságáról. Benedek pápa idézte a császár egy mondatát: „*Mutasd meg nekem, mi újat hozott Mohamed, és csak rossz és embertelen dolgokat fogsz találni, mint az a rendelkezése, hogy az általa hirdetett hitet karddal kell terjeszteni. (...) Az erőszak ellentétes Isten lényegével és a lélek lényegével.*” Lukács László bőven bemutatja az összefüggésből kiragadott idézet negatív visszhangját muszlim körökben, illetve a pápai beszéd helyes értelmezését. Hozzáteszem: manapság, amikor a szélsősége iszlám terrorizmus (ISIS) pusztít és a kereszténységet fenyegeti, jobban látjuk, hogy a Benedek pápa által idézett császárnak volt igaz: az erőszak ellentétes Isten lényegével, Isten nevében nem lehet ölni, erőszakkal nem lehet hitet terjeszteni. Nem általánosítunk, a terrorizmust csak a muzulmánok kis hányada gyakorolja; a muszlim monoteista hívőkkel a zsinat szellemében továbbra is keresi az Egyház a párbeszédet, velük együtt küzd az emberi jogokért és a békéért.

II. János Pál szolgálata idején a bíboros prefektus nyilván igazodott felettese döntéseihez, majd mikor utóda lett a péteri székből, saját tekintélyével próbálta megoldani az elodázott súlyos problémákat. Ratzinger pápa lemondása feltűnést keltett, de ma már világos, hogy az „aggastyán” főpap vállára olyan terhek neheztedek, hogy nem tudta ellátni szolgálatát. Utóda, Ferenc pápa szolgálata idején derül teljesebb fény olyan szomorú és botrányos tényekre, amelyek az előző két pápa idején többé-kevésbé eltitkoltak, illetve megoldatlanok maradtak.¹⁵

¹³ *Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetemes voltáról*. SZIT, Bp., 2000.

¹⁴ Nemzetközi fogadtatásáról, a kemény kritikákról részletesen tájékoztat a *Mérleg* szemléje: 2000/4, 420–436.

¹⁵ Lukács László *csak röviden érinti* a *Legio Christi* kongregáció alapítójának, a mexikói Marcial Macielnek botrányos életét, ügyét (80–81), Lukács László részletesebben elemzi az első, a 2012-es „*Vatileaks*”-ügyet, annak következményeit és a pápa lemondásához vezető eseményeket (101–121). Közben, Ferenc pápa reformtörekvései kapcsán, még teljesebb fény derült a *Wojtyła és Ratzinger pápák* alatt bonyolódott vatikáni pénzügyekre és más egyházi (római kúriai) botrányokra. Lásd az újabb „*Vatileaks*”-ügyről Gianluigi Nuzzi: *Via Crucis*. Chiare lettere, Milano, 2015. Az ügyvel kapcsolatos vatikáni per még folyik. Az IOR (Vatikáni Bank) botrányos pénzügyei már Marcinkus érsek igazgatósága idején kezdődtek. – Lásd erről könyvem: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája*. JTMR–L'Harmattan, Bp., 2012. III/5. rész.

Kitérő: A Legio Christi alapítója körüli botrányok

Lukács László röviden, diszkréten érinti a LegioChristi kongregáció alapítójának, a mexikói Marcial Maciel Degolladónak botrányos életét, ügyét (80–81). Mára már – túl a bulvársajtó sokszor megalapozatlan híresztelésein – napfényre került a sokáig „rágalomnak” tartott, hihetetlen, és II. János Pál idején takargatott „diabolikus” történet. Anélkül, hogy részletezném a botrányos ügyet, amely árnyat vetett Wojtyła pápa szolgálatára is,¹⁶ hivatkozom egy megbízható könyvre: alapos kutatás után tette közzé munkáját Franca Giansoldati, az *Il Messagero* vatikanista újságírója: *A Démon a Vatikánban. Krisztus légionáriusai és Maciel esete.*¹⁷

Itt csak összefoglaló Bevezetőjéből idézek pár bekezdést. A Legio Christi diabolikus alapítója „hatalmas, karizmatikus, érinthetetlen volt. Senki sem tudta elképzelni, hogy egy napon sok fiú szemében, akiket tekintetével simogatott, ördögivé változik ez a pap, a legrosszabb lázálmaik között. (...) Macielnek sikerült élete során hármas párhuzamos egzisztenciát folytatni. A pápa barátja volt. Hatalmas volt: csodálták és tisztelték Rómában és Latin Amerikában, ahol Krisztus Légionáriusainak főhadiszállása volt. Senki nem merte volna még gyanítani sem, hogy ugyanakkor két családja volt: egyik Mexikóban, a másik Spanyolországban. Hogy két »feleségétők« két gyermeke született. Hogy két gyermekén a legszörnyűbb szexuális visszaéléseket követte el. (...) Amikor Maciel diabolikus egyéniségére fény derült, ez a hír vád volt a Vatikán egész belső rendszere ellen, bemocskolva még II. János Pál emlékét is, akit szentté avatott az Egyház, és aki mindig kivont karddal megvédte őt (Macielt). A pápa magántitkára, ma már bíboros, Dziwisz, aki jól ismerte Macielt, megvédi Wojtylát: »A Szentatya, amikor megismerte őt, semmit sem tudott múltjáról. Számára egy nagy szerzetesrend alapítója volt, ennyi. Senki sem mondott róla mást. A híresztelések sem jutottak el hozzá.« A Vatikánban mindenki megerősítette: Wojtyła pápát sohasem tájékoztatták Maciel bűneiről.

De azért – teszi hozzá az újságíró – nehéz elhinni, hogy a pápa munkatársai közül – kezdve Sodano bíboros államtitkáron – senki sem tájékoztatta a kulisszák mögött egyre erősödő híresztelésekről, egy újabb botrány veszélyéről, a Hittani Kongregációhoz, Joseph Ratzinger bíboros asztalára beérkezett feljelentésekről. (A kiemelés tőlem – Sz. F.) Még kevéssel halála előtt is Maciel úgy jelent meg még Wojtyła pápa tekintete előtt is, mint a hit, remény, szeretet, az isteni erények példaképe, akitől ihletet és energiát meríthettek. Valójában ez tragikus tükörijáték volt, mert Maciel ördögien elrejtette igazi, korrupciós természetét, aki sorozatosan megrontott másokat [szeminaristáit]. (...) Hogy céljait elérje, nem nézett senkinek a szemébe. Ügyes volt a pénzaradat összegyűjtésében, milliárdos jövedelmeket szerzett, hogy hatalmas forrásokat halmozzon fel, mások jövedelmének mutatkozott. (...) II. János Pált Maciel egyik áldozatának tekinthetjük, aki, mint sokan, pókhalójába került, a pápát is becsapta és fogságába ejtette rejtélyes és uralkodó személyiségével. Maciel rejtély marad. Joseph Ratzinger *Világ világossága* című interjúkötetében így határozta meg: »titokzatos alak« kettős életével, túltéve magát a

¹⁶ Lásd https://hu.wikipedia.org/wiki/Legio_Christi – aránylag tárgyilagos ismertetés.

¹⁷ *Il Demonio in Vaticano. I Legonari di Cristoe il caso Maciel.* Piemme, Milano, 2014.

morálon.” (12–13) A Szerző még hozzáfűzi, hogy a Hittani Kongregációhoz beérkezett feljelenések sokrétűek, nagyon súlyosak. Egy szentség ruhájába öltöztetett bűnözőről van szó! De akkor miért késett annyit elítélése, megbüntetése?

F. Giansoldati író szerint (13) Ratzinger a német újságíró Peter Seewald kérdéseire (*A föld sója*) válaszolva elismerte, hogy a római Kúria rendszere (eljárásmodja) rossz, lassú, hogy ezért, sajnos, nagy késéssel (csak 2000-ben) kezdték alaposabban vizsgálni, hogy megalapozottak-e a feljelentések. II. János Pált is elkápráztatta Maciel magatartása. Az író azt sugallja, miként más források is, hogy *J. Ratzinger bíboros prefektus éppen azért nem tudott korábban lépni az ügy tisztázásában, mivel II. János Pál barátja érinthetetlen volt!*¹⁸

Mindezt világosabban látjuk most, amikor *Ferenc pápa* megmozgatta az állóvizet, és határozottan elkezdte az előző pápák idején elakadt reformokat a zsinat szellemében, amikor a konzervatív irány képviselői a római Kúriában ellopatták és közzétették a reformra vonatkozó titkos iratokat. De ez öngól lett: nem Ferenc pápára, hanem a merev konzervatívok mesterkedéseire és korrupcióira vetnek fényt ezek a dokumentumok.

És mit szólunk azokhoz a konzervatívokhoz, akik a „reformer” Ferenc pápával szembeállítják a hagyományhoz hű emeritus Benedek pápát? Láttuk Ratzinger pápa küzdelmeit Lefebvre híveivel, akik elvetik a II. Vatikáni zsinat alapvető tanítását a kollegialitásról, liturgiáról, vallásszabadságról. Igazában Benedeket sem követték, hanem visszatértek X. Piushoz, sőt XIII. Leóhoz.

1985-ben Vittorio Messori olasz újságíró kérdéseire válaszolva Ratzinger bíboros prefektus szembenézett a kritikákkal. Miután elmondta ismert véleményét a zsinathoz való hűségről, illetve az utána következő két évtized jobb- és baloldali csoportjainak túlzásairól, így bírálta a tradicionalista Lefebvre érsek következetlenségét: mereven ragaszkodik IX. Pius és X. Pius tanításához, az I. Vaticanumhoz, de miért nem fogadta el következő pápák tanítását? „Vagy talán a Szentszéknek való engedelmesség felosztható évek szerint, vagy a szerint, hogy egy tanítás összhangban van-e a saját megállapodott meggyőződésével?” A bíboros hangsúlyozta, hogy teljesen el kell fogadni a II. Vatikáni zsinatot – ez a válság megoldása. „Arra vagyunk hivatva, hogy építsük az Egyházat, nem az igazi zsinat ellenében, hanem annak köszönhetően.” Az „igazi” zsinattal szembehelyezkedik a hamis „zsinati szellem”, amely szerint mindaz, ami új, jobb annál, ami volt és van. E hamis szemlélet szerint az egyháztörténetet a II. Vatikáni zsinattól, mintegy zéró ponttól kell kezdeni.¹⁹

Az 1967-es *Bevezetéstől a Názáreti Jézusig*

Lukács László műve III. részében azt fejt ki, hogy Joseph Ratzinger mindvégig a II. Vatikáni zsinat teológusa maradt, hogy pápai szolgálata kezdetétől sürgette a zsinat helyes értelmezését, annak megvalósulását: „Benedek pápa egyértelművé

¹⁸ Tegyük hozzá, hogy ebben az ügyben is Ratzinger pápa egyik rossz tanácsadója volt Tarcisio Bertone bíboros államtitkára. Vö. G. Nuzzi, *Via Crucis*, 18–19, 34–37, passim

¹⁹ V. Messori: *Rapporto sulla fede*. Ed. Paoline, Roma, 1985. 29, 32–33.

tette, hogy a zsinat helyes megvalósulását tartja pápasága legfontosabb feladatának.” (247) Ezért a zsinat utáni kontesztálás évtizedeiben és túlzások közepette hangsúlyozta: hamisnak tartja azt a reformot, „amely a hit felhígításával akar közeledni a modernitáshoz”.

Joseph Ratzinger, a haladó zsinati teológus 1967-ben figyelemreméltó előadássorozatot tartott a tübingeni egyetemistáknak: nagyon nyitott krédómagyarázatát sokszor idézték az elmúlt évtizedekben. A *Bevezetés a keresztény hitvilágába* ma is megállja helyét. Szerencsére 2007-ben a Vigilia Kiadónál újra megjelent magyarul, új fordításban.²⁰ A hit aktusát, majd a Credo ágazatait elemezve Ratzinger radikálisan megfogalmazza a hit és a hitetlenség „dialektikáját”. Hosszan tárgyal a hit Istenéről és a filozófusok Istenéről, továbbá a történeti Jézus és a hit Krisztusa kapcsolatáról, a történeti-kritikai exegézis túlzásairól.

Ez a problematika visszatér XVI. Benedek *A názáreti Jézus* című háromkötetes művében,²¹ amelyet Lukács László szerint „Ratzinger életműve végső összegezésének tekinthetünk” (296–297).

Joseph Ratzinger mint teológiaprofesszor számos szakteológiai munkát tett közzé. *A Názáreti Jézus* (Lukácsnál: 285–297) megírásakor mint XVI. Benedek pápa felhasználta korábbi kutatásait; néhány jeles biblikus teológus művére hivatkozik is (például W. Kasper, J. Gnilka), de szántszándékkal nem bonyolódik „másodlagos” exegétikai vitákba, a „történeti Jézust” rekonstruálni akarók szörszálhasogatásaiba. Szívesen és gyakran idézi az egyházatyák spirituális értelmezését. Jellemző, hogy nem használ lábjegyzeteket, hanem a szövegben van hivatkozás néhány számára fontos műre. A kötet végén közölt bibliográfiában megadja a fontosabb, újabb Jézus-könyvek jegyzékét és az egyes fejezetekhez tartozó irodalmat. Természetes, amint a pápa maga hangsúlyozta: könyve nem a Tanítóhivatal tévedhetetlen megnyilatkozása.

Tagadhatatlan, hogy a volt haladó zsinati teológus mint a Hittani Kongregáció prefektusa már kevésbé nyitott a zsinati teológia értelmezésében. J. Ratzinger bíboros, majd XVI. Benedek – a hittani és egyházfegyelmi elhajlások miatt – „konzervatívabb” lett; ezt számos megnyilatkozása tükrözi. Egyébként szemléletváltását ő maga világította meg mint bíboros prefektus említett könyve új kiadásához 2000-ben írt előszavában. (297) Vázolta az istenkérdés és a krisztológia alapvető átalakulását, torzulásait az elmúlt évtizedekben. Így következett: „Ha Isten nincs jelen Krisztusban, akkor elérhetetlen távolágba kerül, viszont ha ő nem a velünk levő Isten, akkor a távol levő Isten – végeredményben már nem Isten. (...) De ha Isten valóságosan emberré vált, Jézus tehát valóságos ember és valóságos Isten, akkor ő emberként Istennek minden időket átfogó jelenlétében részesül. (...) Jelen van közöttünk.”

²⁰ Joseph Ratzinger: *Bevezetés a keresztény hit világába*. Vigilia Kiadó, Bp., 2007. Ez a magyar fordítás (Dévény Istváné) már második változata (magyar kiadása) az 1968-as *Einführung*nak. Az elsőt (Tamás Pál fordítását) Török Jenő jelentette meg *A keresztény hit* címmel 1976-ban Bécsben (OMC). A harmadik Márton Áron püspök fordítása: *Bevezetés a keresztény hit világába*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008.

²¹ Lásd ismertetésemet a *Távlatok*ban: http://www.tavlatok.hu/net/cikk21nazareti_k.htm

Végül még hozzáfűzte 2000-ben: „Ha a »*Bevezetés a keresztény hit világába*« című könyvemet ma újraírnám, akkor az elmúlt harminc év minden tapasztalatát be kellene építenem a szövegbe, így a különböző vallásokkal kapcsolatos problémakört is jobban kellene részleteznem. Úgy vélem azonban, hogy az alapvető irányban nem tévedtem, amikor az istenkérdést s a Krisztussal kapcsolatos kérdést helyeztem a középpontba, amely aztán egy »narratív krisztológiába« torkollik, és kijelöli a hit helyét az egyházban.”

Ratzinger pápa élet végén *A Názáreti Jézus* című összegző művében egy megújított, kiegyensúlyozott krisztológia megírására tett kísérletet.

J. Ratzinger – XVI. Benedek *módszere* a „kánoni exegézis”, úgy is mondhatnánk: „*lectio divina*”: olyan lelki olvasmány, amikor valaki a Szentírást hittel olvassa és alkalmazza a keresztény lelki életére. Bár néha utal a történeti-kritikai módszerre, ennek túlzásait elkerüli, nem szorítkozik csak a szinoptikusokra, hanem a János-evangélium fejlettebb teológiáját is feldolgozza. *Bevezetőjében* hangsúlyozza: nem Jézus életét akarta megírni, nem is „felülről kiinduló” krisztológiát, ahogy egyik kritikusa megjegyezte (R. Guardini *Az Úr* című könyvéhez hasonlóan az ő munkáját), hanem kis túlzással azt lehetne állítani, hogy a *valóságos Jézust* akarta megtalálni (*den realen Jesus finden*), az „alulról kiinduló krisztológia” módszerével, ha egyáltalán ez lehetséges. Fő célja az, hogy a mai hívó, kereső, sőt hitetlen ember találkozzék a hitben az üdvözítő Jézus Krisztussal, aki az Út, Igazság és Élet.

Henri de Lubac jezsuita teológus, akit Ratzinger egyik mesterének tartott – több jeles katolikus gondolkodóval – ugyanúgy vélekedett a zsinat utáni válság során tapasztalt szélsőséges teológiai álláspontokról, mint Joseph Ratzinger. Kemény szavakkal bírálta már 1969-ben (majd 1985-ben) az erőszakos kontesztálást, a zsinat tanítását eltorzító értelmezéseket, és miután helyet adott a jogos kritikáknak, rávilágított a helyes zsinati teológiára, továbbá megjelölte az építő kritika és a válság megoldása feltételeit: 1) A Jézus iránti feltétlen szeretet, 2) a katolikus egység szerető gondja. Ami pedig J. Ratzinger teológiájának alapvető irányultságát illeti, Jacques Rollet francia teológus J. Ratzinger bíboros teológiájáról szóló könyve²² elejéről idézem a mottóként alkalmazott szöveget (Ratzinger: *Isten új népe*, 1969): „A keresztények alapvető lelki irányultsága *nem a restauráció* felé fordul, hanem a reménység jele alatt áll. Az Egyház, amely igyekszik megújulni, megszabadul egy történelmi korszak törmelékétől, amely rárakódott és benne felhalmozódott, nem azért, hogy a múlt idők eszményi állapotát restaurálja, hanem hogy az Úr elé járuljon, és készséges legyen új hívása teljesítésére.”

Lukács László impozáns monográfiája utolsó fejezeteiben a teológus Ratzinger pápa néhány témakörét fejt ki kiegyensúlyozott ismertetésében: „A liturgia teológiája”, „Európa lelkiismerete”, „A keresztény szabadság és a felszabadítási teológia” (III/4–6) és az utolsó (III/7): „*A végső beteljesedés felé.*”

²² Jacques Rollet: *Le Cardinal Ratzinger et la théologie contemporaine*. Cerf, Paris, 1987.

Különösen is tetszett ez az utolsó fejezet az örök életbe és a feltámadásba vetett hitről és a keresztény reménységről. Igazában ezek a fejtegetések Ratzinger pápa legszemélyesebb vallomásaink tekinthetők.

Itt valóban egzisztenciális kérdésekről van szó: „Dialogikus halhatatlanság”, „Feltámadás a halálban?” – Joseph Ratzinger a legnyitottabb teológusokhoz csatlakozott már 1968-as *Bevezetésében* is. Lukács László (473) rámutat, hogy a personalista teológus itt már a halhatatlanság ’dialogikus’ (=feltámasztás!) felfogását képviselte: „Az ember azért nem tud teljesen megsemmisülni, mert Isten ismeri és szereti.” Az eszkatológia alapvető kérdései: halál, feltámadás, ítélet, üdvösség–kárhozat mindig visszatérnek Ratzinger írásaiban. Újabban megvitatta és részben elfogadta, kiigazította a Greshake–Kremer kettős szerző *Resurrectio mortuorum* című híres műve „feltámadás a halálban” tételét (478kk).²³

A szakteológus Ratzinger mögött mindig megszólal a mély *eucharisztikus lelkiségű* pap és lekipásztor (III/4: „A liturgia teológiája”). Akkor is, amikor a már megkezdett örök életről és a feltámadásba vetett reménységről vallott teológiai nézeteket rostálja – mutat rá könyve végén Lukács László, az emeritus Pápa néhány szép vallomását idézve (490–492).

„A földi életben megélt örök életet, az együttléte Istennel Krisztus tette lehetővé. »Krisztus Istennek velünk léte« – folytatja Ratzinger. – »A Fiú teste a híd a lelkünk számára.« »Krisztus önküresítésével a kereszten kezdődött el a valóság, hogy Isten minden mindenben. Ez akkor válik teljessé, amikor a Fiú az Országot, vagyis az egész összegyűjtött emberiséget és a hozzá tartozó teremtést átadja az Atyának (1Kor 15, 28).« (...) A feltámadásban nekünk ajándékozott öröklét és a földi élet egymást átjáró valóságát a legteljesebben az Eucharishtiában éljük át...”

Nekem e végső vízió a jezsuita tudós, a szintén eucharisztikus lelkiségű Teilhard de Chardin misztikáját idézi, amelyre egyébként Ratzinger pápa is hivatkozott.

Teilhard lelkiségének Napja a feltámadt és az eucharisztikus Krisztus. Isten emberszeretete Benne nyilvánkozott meg, „Benne lakozik az Istenség egész teljessége (testileg) *testet öltve*” (Kol 2,9).

Mivel az *Eucharisztia* a Megtestesült Ige jelenléte közöttünk: a meghalt és feltámadt Krisztus misztériumának megjelenítése, és mivel főleg általa „épül ki” Krisztus Teste, az egész világfolyamatot úgy tekinthetjük, mint a teremtett világ készülődését, illetve előkészítését a konszekrációra, az átváltoztatásra, amelyet a feltámadt Krisztus Szentlelke visz véghez.

²³ A halál/halhatatlanság és feltámadás új értelmezésével sokat foglalkozott az újabb teológia, részben a protestánsokkal dialogizálva, részben – Karl Rahner és Boros László halál-teológiája folytatásaként, egészen Gustave Martelet-ig és Gisbert Greshake-ig. Lásd e témakörrel tanulmányaimat a *Távlatokban*: 2/106; 43/156; főleg pedig a 1996/5. számában http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok31.htm#halal_orok_elet (Halál, halhatatlanság, feltámadás.) – Gustave Martelet SJ: http://www.tavlatok.hu/net/cikk20martelet_k.htm (Kereszt és feltámadás.)

Az Eucharisztia „kiszélesítéséről” ezeket írja Teilhard: „Amikor elhangzanak a szentségi szavak: »*Hoc est Corpus meum*«: ez az én Testem, akkor a »*Hoc*« elsősorban a kenyeret jelenti. De másodlagosan, a természet második fázisában, a szentség anyaga maga a Világ, amelyben szétárad az Egyetemes Krisztus emberfölötti jelenléte, hogy beteljesítse ezt a Világot. A [humanizált] Világ az a végleges és valóságos Ostya, ahová lassacskán leszáll Krisztus...”

Teilhard de Chardin e meglátására, amely a *Mise a világ felett* című misztikus elmélkedésében központi gondolat, hivatkozott XVI. Benedek pápa is 2009. július 27-én az aostai székesegyházban tartott homíliájában: „Ez Teilhard de Chardin nagy víziója: végül majd igazi egyetemes liturgiánk lesz, amikor a világmindenség átalakul élő ostyává.”